

MONOGRÀFIC

LA CRISI DE LA VERITAT

Fotografia extreta d'AdobeStock

POSSIBLES TESIS SOBRE LA CRISI DE LA VERITAT

Joan Ordi Fernández

Doctor en Filosofia i Llicenciat en Teologia. Professor de Filosofia a l'ISCR de Vic

«...consistiria, doncs, en un fenomen de la part econòmicament i tecnològicament privilegiada del planeta, que pot jugar a imposar el seu poder sobre la veritat.»

PUNT DE PARTENÇA

Suposem aquí que en l'actualitat es produeix efectivament el que es vol indicar amb el titular cridaner *crisi de la veritat*. Intentar, però, explicitar-ne el contingut resulta més difícil i opinable. Personalment, em decanto pels següents elements: a) seria una crisi del nostre temps, com una prolongació o ressò, conseqüència o seqüela dels plantejaments deconstructors i relativistes de l'anomenada postmodernitat, època de què ningú sap dir si encara perdura o ja ha perillat; b) restaria circumscrita a les societats occidentals o del Primer Món en general, en què la colonització e tots els mitjans de comunicació per part de les tecnologies més avançades permet deformar la veritat, emmascarar-la o directament canviar-la pels relats que interessin als grups i empreses que controlen la difusió de la informació; c) consistiria, doncs, en un fenomen de la part econòmicament i tecnològicament privilegiada del planeta, que pot jugar a imposar el seu poder sobre la veritat; i així no caracteritzaria la geografia pobra del globus, on la veritat és tan crua que jugar amb ella es mereix l'acusació d'una veritable immoralitat; d) recorda, en aquesta línia, les crisis recurrents d'un Occident o Primer Món autosatisfet que es permet el luxe de posar-ho tot en qüestió i fins i tot de malmetre-ho: crisi de la religió, crisi dels valors, crisi de la modernitat, crisi de la política, crisi del sentit de la vida, crisi de l'humanisme, crisi de la filosofia, crisi ecològica, crisi de la veritat... Quina serà la propera crisi? Potser el Papa Francesc acaba d'avançar-se a tothom amb l'encíclica *Fratelli tutti*: crisi de la fraternitat i de l'amistat social. Ara bé, les crisis ofereixen oportunitats de creixement, si les sotmetem a anàlisi filosòfica i els apliquem el correctiu que necessiten. Les tesis que segueixen volen ajudar en aquesta direcció.

1. SI EXISTEIX AQUESTA CRISI, NOMÉS POT SER VERIFICADA VERITATIVAMENT

Té sentit dubtar de l'existència de la crisi, perquè la seva extensió sociològica no sembla mostrar la situació d'un crebant generalitzat de la veritat en la mentalitat i la conducta de la gent. Sí que es tracta, però, d'una tendència prou perceptible, per exemple, en el tractament de la informació pública, on la manipulació de les dades, la distorsió del sentit de les coses i la retòrica interessada dels relats imposats enfosqueixen i contradiuen l'ideal de l'objectivitat al servei de la veritat. Sigui suficient, doncs, aquesta realitat per reflexionar-hi, car en si ja és prou preocupant com a tret tendencial del nostre temps i societats.

Què significa poder parlar de la crisi de la veritat? Entre altres coses, que la seva realitat només pot ser verificada en el pla de la veritat mateixa, veritativament. Si és veritat que campa entre nosaltres com a tendència i en fets, llavors no és la veritat en si la que està en crisi, sinó la nostra relació amb ella. L'expressió *crisi de la veritat* no es refereix, per tant, al genitiu subjectiu, sinó al genitiu objectiu. En altres paraules, no es pot parlar de crisi de la veritat si no és veritat que no tractem adequadament la mateixa veritat. La crisi expressa així una forma criticable en el tractament de la veritat. L'existència de la crisi d'un valor només es pot dictaminar com a realitat si el valor que es considera qüestionat és justament el que es necessita per verificar si la crisi és real. Per això no es podria parlar de crisi de la veritat si no tinguéssim cap accés a la veritat en si, si el nostre coneixement no estigués orientat a la veritat i si no poguéssim comparar fets observables o tendències perceptibles amb la veritat en ella mateixa. ¿Com es poden fer discursos sobre la crisi de la veritat al marge de la possibilitat d'assolir la veritat amb unes proclamacions que pretenen ser tan lúcides i il·luminar en veritat la comprensió del nostre moment? No podem qüestionar la veritat si no és des de la veritat, suposant-la clarament, perquè la veritat és el medi en què un enunciat é sentit. Pot semblar, aquest, un resultat elemental. Però no reflecteix un argument circular i, a més a més, té la virtut de desdramatitzar el suposat crebant general de la veritat: de manera precedent a les tendències d'època o d'ambients socials, les persones mostren una confiança connatural en la possibilitat de comprendre alguna cosa de la realitat i atènyer així el mínim de veritat indispensable per donar sentit a les seves vides. Per consegüent, la crisi de la veritat pot ser remuntada tornant a descobrir, valorar i exercir la capacitat humana de sentir la veritat de les coses, l'orientació de la nostra raó a la veritat i l'anhel del nostre cor d'una veritat que dignifiqui l'existència. El Tercer Món es troba tristament en condicions de mostrar-nos millor el camí que la veritat en si també segueix: el de la justícia.

2. SI EXISTEIX AQUESTA CRISI, HA DE TENIR ALGUN SENTIT, I AQUEST SENTIT HA DE FORMAR PART DE LA SEVA VERITAT

La raó és òbvia: ¿com podria requerir i atraure la nostra atenció un fenomen sociològic mancat de sentit? Cal atribuir precisament a la sensació que algun sentit ha de tenir el factor real que mobilitza la curiositat i la reflexió. Fins i tot en el cas que al capdavall no li trobéssim cap sentit, ja hauria satisfet la necessitat primordial de comprensió que ens caracteritza: pacificaríem la ment en saber que res d'intel·ligible s'hi podria descobrir objectivament. La realitat de les coses com són ens obliga a reconèixer que no podem experimentar cap fenomen important sense que ens resulti mínimament clar en algun sentit. Si vivim, doncs, una època en què una crisi de la veritat, en el sentit del genitiu objectiu de l'expressió, comença a disparar les alarmes de les persones honestes i d'institucions desinteressades i amigues de la veritat, llavors té tot el sentit del món preguntar-se pel sentit del fenomen. Ara bé, en seu de filosofia aquest sentit no podrà ser únicament ni principalment sociològic. No es tracta, en efecte, *primo sensu* de furgar en els factors explicatius del sorgiment del fenomen en el pla dels canvis en la mentalitat general d'una

societat, dels valors d'una cultura o de la forma d'afrontar la vida de col·lectius o èpoques històriques senceres. Aquest tipus d'explicació fa llum – i tant que sí! – sobre la gènesi social d'un fenomen i ajuda a descriure'l més acuradament. Però la filosofia té un registre propi de comprensió: pretén descobrir precisament el contingut de veritat universal en si del fenomen, com a exponent de la transcendència de les qüestions fonamentals de l'existència, i com a indicador per ajustar el capteniment humà a un ideal de vida raonable. Com és sabut, tot i que també sovint oblidat, la composició del mot *filo-sofia* ja expressa aquesta doble missió del pensament pròpiament filosòfic. I no se'n pot renunciar sense abandonar la mateixa activitat filosòfica, cosa que realment sí que no tindria cap sentit: la filosofia només pot ser superada per una millor filosofia, no pel no a la filosofia.

¿Com expressar, per tant, el possible sentit filosòfic de la suposada crisi de la veritat? De manera temptativa es podrien formular les tres idees següents. 1) Si es tracta d'una crisi referida a la veritat, el fet ja suggereix per si mateix que la veritat en si precedeix tota crisi que li pugui advenir. 2) Si en la història de la humanitat es registren crisis culturals o

d'època respecte de la veritat, això ens indica com n'és, de fràgil i inestable i inconstant, la relació de l'ésser humà amb la veritat. 3) Si malgrat tot cal parlar de la veritat per diagnosticar una crisi sociològica i per constatar fallades històricament recurrents en la relació de l'ésser humà amb la veritat, llavors ens veiem forçats a reconèixer en la qüestió de la veritat una temàtica fonamental i imprescindible, tant per comprendre la realitat i donar-li sentit com per viure-hi segons un ideal la raonabilitat del qual es pugui verificar veritativament.

Breument a 1). En un cert sentit, a la veritat li poden advenir crisis (genitiu subjectiu), i no només a nosaltres en relació amb ella. En la realitat finita de la història i de la materialitat del cosmos, la veritat no se'ns entrega mai completa i cristal·lina. Si, com han assenyalat força filòsofs, exerceix un protagonisme propi, sempre ens surt a l'encontre de manera mediatitzada: per la visió del món d'una cultura, pel tipus de coneixement predominant en una època, pels valors que cohesionen una societat, pels descobriments tecnològics i la mentalitat científica actual, etc. Les mediacions donen realitat tangible i eficaça a la veritat, però mai l'exhaureixen ni la col·lapsen. Tot sovint entren en crisi les veritats que s'han fet accessibles a la comprensió humana i s'obren camí altres veritats encara no prou experimentades. La crisi històrica de la veritat pot ser llegida com el desplegament de la mateixa veritat en la història. Però no pas en el sentit historicista de l'expressió, com si no hi hagués més veritat que la inventada per cada època i cultura. Sense ser hegelians, es pot dir que a la veritat li correspon un paper real en la història, car la historicitat constitueix una dimensió del nostre ésser. El relativisme, en canvi, indica una relació problemàtica amb la veritat. Per tant, una cosa són les crisis que la veritat mateixa genera atesa la finitud de la realitat i una altra cosa les crisis que nosaltres vivim a conseqüència de desconfiar, renunciar i voler manipular la veritat, cosa que paradoxalment no podem fer si la veritat no constitueix el teló de fons o referència ineludible. Per consegüent, si la crisi actual de la veritat ho fos d'ella mateixa (genitiu subjectiu), ja es veurà el fruit nou que portarà i que estaria gestant. Però sociològicament sembla que la crisi cau de la banda de l'ésser humà. Si és així, la crisi de la veritat pot ser remuntada mitjançant l'autocrítica que verifiqui veritativament l'error i/o la mala intenció que ens encega.

També breument a 2) i a 3) Efectivament, la relació de l'ésser humà amb la veritat és fràgil i inestable i potser també inconstant. I la crisi actual ho tornaria a fer palès. Tant és així que, un cop abandonat el nivell en què veritablement ens orientem de manera habitual pel desig de descobrir i integrar el sentit i la veritat objectius de les coses, acabem lliurant-nos també a alguna forma de justificació aparentment raonable i

Fotografia creada per rawpixel.com

Fotografia creada per Markus Winkler de Pexels

erudita de la nostra defallença de la veritat. Els procediments més freqüents semblen ser l'esmentat historicisme, el nominalisme i el nihilisme, o una certa forma d'ells difusa en la mentalitat sociològica. El primer és constructivista: considera que la veritat és el producte d'una manera col·lectiva de situar-se en la realitat, una mena de convenció cultural i històrica que no té més realitat en si que el disseny de les regles de convivència i cohesió socials. El segon entrega el cor a les realitats particulars, perceptibles, materials, i desconfia dels termes abstractes com ara *justícia, amor, veritat, dignitat...*, ja que no se'ls pot assignar cap referent concret i no serien res més que generalitzacions de la nostra ment dutes a terme amb l'ajut del llenguatge quan s'allunya de la realitat individual. I el tercer ens porta a l'extrem de declarar irreal i mancats de valor els suposats referents objectius de l'ésser, de la veritat, del coneixement, del llenguatge, dels valors, del sentit, de la saviesa... Equipats, doncs, amb algun d'aquests plantejaments o amb una mena de barrija-barreja de tots ells, resulta fàcil justificar una relació defallent amb la veritat. Però així no fem res més que entrar en el repte filosòfic, car caldria mostrar-se disposats a continuar la batalla de les idees en què consisteix la filosofia i examinar la base i la raonabilitat dels nostres posicionaments de fons. Tristament, però, succeeix ben bé el contrari: ens blindem amb una actitud subjectiva d'autodefensa absolutista i ens neguem al combat dialèctic.

Serà justament aquest el sentit de l'expressió *crisi de la veritat*? I no serà la crisi de la veritat la crisi filosòfica del nostre present? I com podríem remuntar-la si no és tornant a la filosofia en si, per fer justícia a la necessitat de veritat, de sentit i de plenitud que *velis nolis* ens guia malgrat les nostres deficiències? La crisi de la veritat posa sobre la taula el fet que la qüestió de la veritat en si és irrenunciable.

3. SI EXISTEIX AQUESTA CRISI, EL SEU SENTIT POT SER EXPRESSAT LINGÜÍSTICAMENT

No és tan sols que el sentit de les coses apunti al llenguatge o reclami el llenguatge per ser expressat, sinó que probablement no podem arribar al sentit de res si no és en la mediació i l'àmbit del llenguatge. No cal citar autors com Heidegger, Gadamer i Wittgenstein per reforçar aquesta idea: l'experiència diària de la vida ja la confirma prou. Efectivament, sense la introducció prèvia dels infants en la llengua de la seva comunitat al llarg de molts anys, no disposaríem de la base indispensable per assolir la comprensió dels sentits que experimentem en la relació amb les coses que vivenciem en el si d'una cultura. Tampoc podríem entendre els altres "llenguatges" no verbals o creats per a àmbits específics del coneixement, ja que ens mancarien les categories conceptuals primeres que vehiculen

les paraules i expressions d'una llengua apresada. Fins i tot la negació d'aquesta tesi només es pot verificar lingüísticament: com a enunciat que en negar suposa i utilitza els recursos del llenguatge. La filosofia del llenguatge del segle XX ens ha convençut que la naturalesa del coneixement humà és essencialment lingüística: ja ha quedat superada la concepció merament instrumental del llenguatge, que el convertia simplement en un recurs per a l'expressió de les idees. Més aviat cal dir que les mateixes idees se'ns formen en el medi del llenguatge: no ens resulta possible substituir el llenguatge per una intuïció eidètica pura, sense mediacions constitutives i no merament procedimentals o instrumentals.

En aquest sentit, la crisi de la veritat constituïria una crisi del llenguatge. Però no tant des del punt de vista massa evident que en l'actualitat – i en quina època no? – es tendeix a manipular el llenguatge i que amb l'ajut poderós de la tecnologia digital i telemàtica s'aconsegueix provocar una impressió multitudinària de certesa, veracitat i reproducció fidel de la realitat, quan el que es comunica en el fons és en si incert, inversemblant i fins i tot directament i tot sovint fals, deformat, esbiaixat, construït i conscientment enganyós i encaminat a confondre la ciutadania i a suscitar un estat d'opinió generalitzat i palesament erroni. Més aviat es podria cercar un sentit més filosòfic, i no tan sociològic només, a la crisi del llenguatge present en la crisi de la veritat. I així es podria formular la tesi que la defallença en l'ús correcte del llenguatge per apartar-lo de la veritat constitueix un atemptat contra la mateixa dignitat epistemològica i metafísica del llenguatge.

Justifiquem breument aquest intent de formular el sentit lingüístic de la crisi de la veritat. El lligam estret i recíproc entre llenguatge i accés a la veritat o coneixement ens fa pensar de seguida que la defallença de la veritat és *eo ipso* defallença del llenguatge. És cert que veritat i llenguatge no s'identifiquen o cobreixen del tot; altrament, el llenguatge ja seria la veritat. Però hem recordat que la veritat se'ns fa accessible en el medi del llenguatge. Per tant, si errem en trobar-la, errem també en el desplegament de les potencialitats filosòfiques del llenguatge. I al revés: tot intent de constrènyer el llenguatge a un instrument al servei dels nostres interessos constitueix un atemptat contra seva dignitat i automàticament un bloqueig en l'accés a la veritat o, pitjor encara, una renúncia, velada o explícita, a la mateixa veritat. En aquest sentit, la crisi de la veritat seria l'exponent de la crisi de la confiança en la veritat del llenguatge: és gràcies a ell que podem arribar a comprendre veritablement alguna cosa de la realitat, ja que la mateixa veritat se'ns va fent accessible en la història i pot ser vivenciada i enunciativa categorialment en el medi del llenguatge. Per dir-ho gràficament, no podem lliurar l'ànima a la mentida, la distorsió, la falsedat i l'error sense cremar el llenguatge en la foguera de les nostres vanitats. Qui no està disposat/da a acollir plenament la veritat del llenguatge (dignitat i sentit), probablement ja ha cedit a la temptació de desconfiar també de les exigències de la veritat objectiva. Si la dignitat del llenguatge apunta molt més enllà de la d'un simple instrument, la dignitat de la veritat ens adreça cap a la realitat en si i cap a l'ésser real. ¿Podria ser que el nostre moment cultural revelés en realitat una fallida del llenguatge de naturalesa filosòfica, i no simplement tendències sociològiques i psicològiques de distorsió interessada dels mitjans de masses?

▶▶ CONCLUSIÓ: LA CRISI DE LA VERITAT POT SER REMUNTADA

Ja ho ha fet la humanitat en altres èpoques. I sempre estem confrontats a la temptació de mal interpretar la nostra finitud com tancada en ella mateixa, i no pas com a xifra del que la transcendeix. Per això cal una vigilància contínua i el recurs de la reflexió de naturalesa pròpiament filosòfica: la mort o la fi de la filosofia en cedir el seu espai a altres àmbits de coneixement implicaria en el fons el suïcidi de la humanitat com a tal, en el sentit d'una renúncia injustificada a la dignitat d'éssers que no podem experimentar la vida sense reflexionar sobre la seva veritat i el seu sentit últims, no merament culturals, ni sociològics o psicològics o científics. A partir, doncs, de la indignació psicològica en constatar la deformació del llenguatge i la manipulació de la veritat, i tenint a la vista l'extensió i les característiques sociològiques de la crisi de la veritat, cal fer un pas més enllà i atrevir-nos a tornar a la filosofia. En la qüestió de la crisi de la veritat ressonen les temàtiques fonamentals que van donar origen al pensament filosòfic i que han motivat diversos plantejaments en la història de la filosofia. Resseguir-los, analitzar-los i comentar-los ens aportaria un cabal de reflexions i suggeriments inestimable per afrontar la nostra situació i les seves crisis. Sense menystenir gens ni mica les anàlisis sociològiques, polítiques i psicològiques de la nostra societat, recuperem el coratge de retornar a la filosofia, mare de tots els sabers i aspiració a la saviesa, que ens pot ensenyar com remuntar les crisis. Repetim-ho: *Sapere aude!* Atrevim-nos a pensar filosòficament! Deixem de jugar amb la veritat i amb el llenguatge: el clam de justícia dels països pobres de la Terra també ens ho exigeix.